

Василіс Панадопулос,
Надзвичайний та Повноважний Посол Греції в Україні

МОВА ЯК ЗНАРЯДДЯ ПОШИРЕННЯ КУЛЬТУРИ (на прикладі грецької мови)

У статті подано огляд історії розвитку грецької мови та досліджено особливості впливу, який вона в різні часи чинила на культуру інших народів. Автор обстоює думку про те, що за певних історичних обставин саме мова стає основним засобом поширення відповідної культури. Натомість, за інших обставин захоплення культурою того чи іншого народу автоматично піднімає престиж відповідної мови.

Ключові слова: *грецька мова, престиж мови, поширення культури.*

1. Вступ. Грецька мова

Грецька мова звучить у Греції вже упродовж сорока століть. На території сучасної Еллади нею почали спілкуватися щонайпізніше у 2000 р. до н. е., а писемна традиція не переривається з XV ст. до н. е. (зразки лінійного письма Б). Увесь цей час грецька мова лишалася єдиним організмом, зазнаючи, безперечно, змін, пов'язаних із впливом часу. Упродовж двадцяти восьми століть, а саме починаючи з VIII ст. до н. е., для написання текстів грецькою використовують єдиний алфавіт. Використання цього алфавіту охоплює час від гомерівських поем та перших епіграфічних написів VIII ст. до н. е. до сьогодення. До його виникнення греки з XV ст. до н. е. користувалися алфавітом крито-мікенського лінійного письма Б. Сьогодні ми впевнені, що написи, виконані за допомогою цього типу письма, належать грецькій мові, яка ще не виробила алфавіт, що відповідав би її потребам.

Теза про те, що мова є носієм та виразником відповідної культури, широко відома та обґрунтована багатьма лінгвістами й культурологами, і ми не будемо спинятися на цьому. Але варто замислитися над тим, як мова впливає на поширення та збереження культури, і навпаки, як культура поширює та зберігає мову.

2. Давньогрецькі діалекти до поширення койне

Грецька мова не була монолітним утворенням. Вона складалася з діалектів, виникненню яких сприяла подрібненість географічного ландшафту, що викликала труднощі у комунікації та перешкоджала

створенню єдиної держави. І дійсно, політична модель, що домінує в Греції до елліністичного періоду, – це модель поліса, тобто міста-держави, яка унеможлиблює проведення єдиної мовної політики з боку державної влади. Через це упродовж більше десяти століть чотири основні діалекти грецької мови гармонійно співіснують та створюють спільну базу для розбудови грецької культури. Гомерівський епос написано староіонійським діалектом, який використовують у своїх творах також Геродот, Гіппократ, Демокрит. Алкей та Сапфо творять свою поезію на еолійському діалекті, Піндар та всі хорові частини давньогрецьких трагедій використовують дорійський діалект, а Платон, Аристотель, афінські оратори та історик Ксенофонт послуговуються аттичним діалектом.

Цікаво відзначити те, що політичні зміни в Давній Греції практично не вплинули на мовну карту країни, наприклад, перемога спартанців над афінянами в пелопоннеській війні або утворення Беотійського союзу не впливали на мовну автономність окремих полісів та регіонів. Втім, стрімкий культурний розквіт Афін (який, звісно, мав під собою політичну та економічну базу) став тим чинником, що поступово схилив шальки терезів на бік аттичного діалекту. Це, власне, і є промовистим прикладом того, як мова стає знаряддям розповсюдження культури. Культурна велич Афін, афінських філософів, ораторів та митців, архітектури та освіти стає зразком для культурних процесів в інших грецьких полісах, а згодом і в колоніях. Аттичний діалект стає загальновизнаною мовою торгівлі та освіти, що впливає на історичне рішення Філіпа II Македонського зробити грецьку мовою царського двору. Аттичний діалект витісняє дорійський та іонійський і згодом набуває статусу мови спілкування всіх македонців, що зіграло вирішальну роль у розповсюдженні грецької культури в контексті завоювань Александра Великого.

3. Грецька колонізація

У випадку Греції специфіка географічного розташування, складний рельєф місцевості, а також важкі умови ведення сільського господарства призводять до вироблення такої характерної ознаки грецького суспільства, як постійний пошук можливостей заснування колоній. Грецькі колонії з'являються уздовж малоазійського узбережжя Егейського моря, в усьому Середземноморському басейні, на Чорному морі, і всі вони об'єднані морськими шляхами. Грецькі поліси виникають уздовж усієї берегової лінії двох внутрішніх морів європейського регіону – Середземного та Чорного.

Вони стають популяризаторами грецької культури, яка справляє значний вплив на місцеве населення, що контактує з греками передусім через торгівлі.

У цьому відношенні показовим є те, що грецький алфавіт Халкідидів був перенесений до Великої Греції (так греки називали південну Італію), а саме до колонії халкідидів під назвою Неаполь, де він згодом розвинувся в латинський алфавіт, поширившись на весь Апеннінський півострів, а звідти – на всю Західну Європу та Америку. У цьому випадку поширення алфавіту не супроводжувалося перейманням мови, проте з грецької до латини потрапляє лексика, пов'язана з багатьма культурними та соціальними здобутками еллінів, і чимало таких слів функціонує в європейських мовах і нині. Мовні контакти відтак завжди є ознакою ширших культурних контактів, і це знову підводить нас до того, що мова є поширювачем культури, адже вона у багатьох випадках виступає посередником, що сприяє глибшому знайомству з іншою культурою.

Схоже явище ми спостерігатимемо пізніше, у IX ст. н. е., коли слов'яни будуть знайомитися з грецькою культурою та творчо засвоюють грецький алфавіт, до чого ми повернемося пізніше.

4. Александр Великий

Завоювання Александром Македонським величезних територій та створення неосяжної імперії сприяють інтенсифікації контактів між різними народами, але насамперед відкривають їм доступ до грецької мови, культури, світогляду та способу життя. Через раптову смерть Александра по всій території нової імперії виникають своєрідні анклавні грецької адміністрації, організовані спадкоємцями македонського царя, які, хоч і зазнають великого впливу місцевих звичаїв, в основі своїй лишайються елліністичними. Це сприяє продовженню "подорожі" грецької мови на схід. Поступово грецьке койне, в основі якого лежав аттичний діалект, перетворюється на мову міжнародного спілкування, на своєрідну *lingua franca*, що забезпечує порозуміння між численними народами еллінізованих регіонів.

Грецька стає мовою царів та їхнього двору, мовою адміністрації, торгівлі та культури. Володіння грецькою відкриває іншим народам доступ до грецької словесності. Грецька література та мистецтва за підтримки елліністичних правителів впливають на культуру єгиптян, семітів та інших народностей, що проживають на територіях елліністичних монархій. Культурний симбіоз,

характерний для художніх творів елліністичної епохи, не лишає сумніву в справедливості тези про те, що мова є знаряддям поширення культури.

5. Мовні інновації александрійських граматиків

Велике розповсюдження грецької мови та її використання як мови міжнародного спілкування призводить і до негативних змін, до її своєрідного "псування". Схожі процеси можна спостерігати сьогодні в англійській мові, що є нинішньою планетарною "койне". Отож, александрійські філологи розпочинають кропітку роботу зі спрощення елліністичного койне, в основі якого лежав аттичний діалект. Ці зміни торкнулися системи письма (винайдення малих літер), морфології (скасування двоїни) тощо. Історики вважають, що такі інновації створили можливості для подальшого поширення грецької мови, зміцнили її функціональність як носія грецької культури попри невідворотний процес асиміляцій та трансформацій, які мова зазнавала в кожній спільноті, полісі, регіоні.

Натомість у регіонах, які не потрапили до складу елліністичних монархій, наприклад в Італії, грецька мова функціонувала як носій культури, проте так і не стала загальноживаною. Грецька культура була частково перейнята народами, що мешкали біля грецьких полісів, але симбіозу не відбулося, як це сталося на Сході. Зокрема, причиною цього може бути те, що згадані народи, на відміну від східних, не мали тривалої традиції та відповідного рівня розвитку. З цього випливає, що збіг політичних та економічних обставин є так само необхідним для того, щоб мова перетворилася на засіб поширення культури.

6. Римське завоювання

Після римського завоювання Еллади, підкорення таких міст-держав, як Афіни, Коринф, Спарта та Фіви, а також Малої Азії та Єгипту ми бачимо, що грецька культура сама асимілює завойовників. Вражені досягненнями греків, римляни переймають багато культурних надбань. Це стосується багатьох елементів релігії, звичаїв та способу життя. Римський епос (напр., Енеїда) спирається на Гомера, римська поезія знаходить натхнення у творах грецьких ліриків та трагіків. Проте, цікаво те, що грецька мова лише частково поділяє неабиякий триумф грецької культури в Римі. Загалом таке явище досить часто трапляється в історії. Латинська мова лишається офіційною мовою Риму, вона панує в державній адміністрації, у побуті, торгівлі та – що особливо важливо – у сфері культури. Проте, верхівка Римської імперії, давні роди Юлійів, Клавдіїв та Корнеліїв вільно володіють грецькою як

другою мовою, ніколи, однак, не підміняючи нею латину як основну мову Імперії.

7. Народження Східної Римської імперії

Зростаючи територіально, Римська імперія розширює і зону впливу грецької мови, передусім на Заході і в Північній Європі, оскільки Схід вона на той час уже завоювала завдяки культурним досягненням греків. Грецька культура сягає берегів Британії, кордонів нинішньої Німеччини та поширюється на території сучасної Румунії. У монастирях Ірландії дотепер зберігаються кілька найрідкісніших перекладів творів давньогрецької літератури. Отже, у цих регіонах Європи також відбувається знайомство з грецькою мовою, хоча воно є доволі спорадичним і поверхневим. У східній же частині Імперії римська адміністрація та проконсули, що стоять на чолі провінцій, не нав'язують латину, незважаючи на те, що вона є офіційною мовою держави. Мовою спілкування залишається грецьке койне. Це, у свою чергу, сприяє процесу поширення християнства, адже три з чотирьох Євангелій були написані грецькою. Нею ж писав свої послання і апостол Павло.

Панування грецької мови продовжується і тоді, коли Імперія розпадається на дві, а згодом і чотири частини у II–III ст. н. е., та навіть коли було засновано Константинополь, який проголосили столицею Східної імперії. Від Риму Східна імперія, у якій безроздільно панують грецька мова та культура, переймає основні досягнення римської культури – римське право, технічні вдосконалення (дороги, мости, водогони) та юридичне поняття держави.

8. Зменшення території Візантії

Поширення грецької мови посилюється із занепадом Західної імперії та розквітом Східної. Мовою адміністрації та законів упродовж 400 років з моменту заснування Константинополя залишається латина, але, знов-таки, панівні класи в усіх сферах послуговуються грецькою. Імперія починає дедалі більше ототожнювати себе з грецькою культурою, найвизначніші історичні пам'ятки цієї епохи написані аттичним діалектом – тією його формою, яку йому надали александрійські граматики. Новим елементом у тогочасній культурі стало християнство, яке Отці церкви, що були видатними діячами грецької освіти, гармонійно поєднали з грецькою культурою. Двомовність дедалі більше втрачає позиції, видання ж у 726 р. Левом III Ісавром збірки законів під назвою "Еклога" грецькою мовою символізує остаточну еллінізацію Імперії.

Від часів Юстиніана до панування імператорів Македонської династії триває поширення грецької культури в арабському світі

завдяки проникненню в нього грецької мови. Арабська культура квітне на землях колишньої імперії Александра Македонського. Видатні арабські філологи перекладають давньогрецьку літературу, яка завдяки їхнім перекладам зберігається та поширюється у безмежному арабському світі – від Марокко та Іспанії до кордонів Індії. Сирійські та вірменські переклади Аристотеля (VI–VIII ст.) до сьогодні залишаються основними джерелами знання про його творчість. Спочатку перекладам перешкоджав релігійний фанатизм, проте у VIII ст., коли Аббасиди створили Багдадський халіфат, Аль-Мансур радикально змінює офіційну політику держави та сприяє перекладу всієї грецької літературної спадщини. Філософ-еллініст Аль-Кінді примирив іслам із грецькою філософією та культурою, а Аль-Біруні та Авіценна стали основними виразниками цієї тенденції. Як бачимо, саме політична воля і рішення носіїв влади дозволяють мові стати засобом поширення культури.

9. Навернення на християнство слов'ян та поширення серед них греко-римської культури

У IX ст. грецькі монахи Кирило та Мефодій проповідують християнство серед слов'янських народів і розробляють кириличний алфавіт, в основу якого покладено грецький. Цим алфавітом слов'янські мови користуються дотепер. Якщо говорити про прийняття Київською Руссю християнства, то і в цьому випадку вирішальну роль відіграли політичні рішення князя Володимира Великого та візантійського імператора Василя II. Проте релігія та алфавіт були не єдиними аспектами грецької культури, які Київ, немов естафету, перейняв у Константинополя. Граматика та синтаксична будова мови, література, мистецтво і ремесла, математика та інші науки – великий прошарок культури слідом за принцесою Анною "вирушив" до Києва. На цьому прикладі ми можемо пересвідчитися, що навіть якщо спостерігається суттєвий культурний вплив одного народу на інший, він не обов'язково супроводжується відповідним мовним впливом. Політичний вимір стосунків між державами також відіграє значну роль.

10. Завоювання Візантії хрестоносцями. Відродження

Захоплення Константинополя хрестоносцями у 1204 р. мало важливі наслідки для Візантії, Заходу, Греції та всього подальшого перебігу історії. Зокрема, це дозволило Заходу знов увійти в тісний контакт із грецькою мовою та, відповідно, давньогрецькою культурою. Невипадково Вільгельм із Мербеке перевозить із Константинополя до бельгійського міста Левен рукописи з творами

давньогрецької літератури, яких не було на Заході, та здійснює їх переклад, передусім праць Аристотеля. Усе це заклало підґрунтя для початку епохи Відродження, яке остаточно поширилося в Європі після падіння Константинополя двома сторіччями пізніше.

Перенесення чи, радше, повернення грецької культури до Західної Європи, спочатку за посередництва арабів та хрестоносців, а пізніше й грецьких інтелектуалів, що емігрували до європейських країн після завоювання Візантії турками, значно сприяє її культурному підйому. В основі європейського Ренесансу лежить грецька мова, яка знову стає незамінним знаряддям учених, викладачів новостворених університетів, церковних діячів, королів та аристократів. І ми знову пересвідчуємося, що мова тісно пов'язана з культурою, але цього разу саме поширення культури сприяє поживленню інтересу до відповідної мови.

11. Завоювання Візантії турками-османами

Те, що грецька мова вижила після захоплення Візантії турками, вже саме по собі вражає. Греки знов опинилися у складі багатонаціональної та багатомовної імперії, але їхнє становище було набагато скрутнішим, ніж у період римського панування. Як відомо, упродовж перших двох століть турецького панування викладання грецької мови всіляко обмежувалося. Проте у XVII ст. основну освітню місію починають виконувати церковні школи, а у XVIII ст. викладачі-греки засновують школи вже по всій Греції. Грецька мова не змогла стати знаряддям поширення грецької культури серед турків та здійснення впливу на їхнє мистецтво і літературу. Тим не менше, вона вижила, зберігшись як у книжній формі (передусім за кордоном та в церквах, де служба велася грецькою мовою часів написання Євангелій, тобто койне), так і у вигляді розмовної народної мови-димотики з безліччю діалектизмів, що вживалися в різних регіонах материкової Греції. Представники великої торгової буржуазії намагалися поєднати ці два різновиди грецької мови, проте, щоб це сталося, знадобилася поява таких великих учителів нації, як Адамандіос Кораїс, який задав загальний напрямок, обґрунтувавши ідею так званої катаревуси (очищеної мови). Для того, щоб повернути грецьку мову та передусім культуру до витоків, вільних від турецьких та інших нашарувань і впливів, потрібно було, на думку Кораїса, відродити зв'язки із Західною Європою, у чиїх королівських дворах та університетах збереглася грецька культура і продовжував викладатися аттичний діалект. Кораїсу вдалося зробити мову

каталізатором культурного підйому, який повернув духовно спустошеній Греції велич її давньої культури.

12. Перемога димотики. Викладання новогрецької мови

Зі здобуттям Грецією незалежності мовне питання перетворюється на постійну проблему держави та грецького суспільства в цілому, її вирішення затягується майже на півтора століття. Спочатку політична верхівка підтримувала катаревусу, яку вважала необхідною умовою повернення до зідеалізованої античної культури, і лише набагато пізніше її представники стали на бік димотики. Діячі ж культури спочатку не могли дійти згоди, але покоління 1930-х рр. зуміло вирішити мовне питання, надавши перевагу загальноживаній мові, що була набагато ближчою до розмовної димотики, ніж до забутого давнього койне. Отже, задум Кораїса був частково реалізований, незважаючи на те, що давня мова так і не повернулася. Проте жива мова звільнилася від зайвих запозичень, а культура Греції – і це найголовніше – поновила свої зв'язки з історією. Доказом цього є двоє грецьких поетів, яких було нагороджено Нобелівською премією в галузі літератури.

Висновки

Своїй дивовижній здатності до виживання та постійного оновлення грецька мова завдячує особливим історичним, економічним та географічним умовам, у яких вона народилася. Грецька мова подарувала іншим мовам не лише окремі слова або літери. Вона подарувала їм поняття, які цими словами виражаються і які не існували до того, як були винайдені в Греції. Це такі поняття, як громадянин, театр, спорт, демократія, теологія. Безперервність існування грецької мови дозволила грецькій культурі зробити воістину вирішальний внесок у світову культурну будівлю, сформувавши культурну, політичну та економічну систему, у якій живе сьогодні більшість народів нашої планети.

Переклади А.О. Савенко, А.А. Столярова

Η ΓΛΩΣΣΑ ΩΣ ΟΧΗΜΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

1. Εισαγωγή. Η ελληνική γλώσσα

Η ελληνική γλώσσα ομιλείται στην Ελλάδα χωρίς διακοπή για περισσότερο από 40 αιώνες. Ομιλείται τουλάχιστον από το 2000 π.χ και γράφεται από τον 15ο αιώνα π.χ. (κείμενα στις στήλες της γραμμικής γραφής Β) με αξιοθαύμαστη συνέχεια, παρά τις αλλοιώσεις που κάθε ζωντανός οργανισμός είναι φυσικό να υφίσταται. Για 28 αιώνες, από τον 8 δηλαδή αιώνα π.χ., τα ελληνικά γράφονται με το ίδιο αλφάβητο, το ελληνικό, που αποτελεί το πρώτο αληθινά συγκροτημένο αλφάβητο, ξεκινώντας από τα έπη του Ομήρου και τις πρώτες επιγραφές από τον 8ο αιώνα, μέχρι τα σημερινά ελληνικά. Προηγουμένως το αλφάβητο της Μυκηναϊκής γραμμικής γραφής Β' χρησιμοποιείτο σε στήλες που χρονολογούνται από το 15ο αιώνα π.χ. και σήμερα είμαστε βέβαιοι ότι αποτελεί γραφή της ελληνικής γλώσσας, πριν την υιοθέτηση του γνωστού μας αλφαβήτου.

Το ότι η κάθε γλώσσα είναι φορέας και εκφραστής ενός αντίστοιχου πολιτισμού το έχουν θεμελιώσει πολλοί γλωσσολόγοι και κοινωνικοί επιστήμονες και δεν χρειάζεται να σταθούμε σ' αυτό. Πώς όμως η γλώσσα επιδρά στη διάδοση και επιβίωση του πολιτισμού που εκφράζει και πώς ο πολιτισμός στη διάδοση και επιβίωση της γλώσσας;

2. Οι αρχαίες διάλεκτοι μέχρι την επικράτηση της κοινής.

Η ελληνική γλώσσα δεν ήταν ενιαία και αδιαίρετη. Είχε διαλέκτους, λόγω της ασυνέχειας της χώρας και των δυσκολιών μετακίνησης και συγκρότησης ενιαίου κράτους. Πράγματι το πολιτικό μοντέλο που επικρατεί μέχρι τους ελληνιστικούς χρόνους είναι το μοντέλο της πόλης – κράτους που αποκλείει κεντρική γλωσσική πολιτική εκ μέρους κρατικής εξουσίας για το σύνολο του ελληνικού χώρου. Παρατηρούμε λοιπόν ότι για πάνω από 10 αιώνες συνυπάρχουν αρμονικά οι 4 βασικές διάλεκτοι των ελληνικών στα πνευματικά δημιουργήματα του ελληνικού πολιτισμού. Τα Ομηρικά Έπη γράφονται στην Ιωνική διάλεκτο, στην οποία γράφουν και ο Ηράκλειτος, ο Ίπποκράτης και ο Δημόκριτος τα αντίστοιχα έργα τους. Ο Αλκαίος και η Σαπφώ τα λυρικά τους ποιήματα στην Αιολική διάλεκτο, ο Πίνδαρος και όλα τα χορικά στις αρχαίες τραγωδίες γράφονται στη δωρική διάλεκτο, ενώ, τέλος, ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης, οι αθηναίοι ρήτορες, ο Ξενοφών, στην Αττική διάλεκτο.

Ενδιαφέρον έχει ότι οι πολιτικές μεταβολές στην Ελλάδα της εποχής δεν φαίνεται να επηρεάζουν το γλωσσικό χάρτη. Η κατάκτηση της Αθήνας από τους Σπαρτιάτες στον πελοποννησιακό πόλεμο για παράδειγμα, ή η θηβαϊκή ηγεμονία, δεν έχουν επίπτωση στη γλωσσική αυτονομία των πόλεων και περιοχών. Αντιθέτως η αυξημένη πολιτιστική ανάπτυξη της Αθήνας (που βεβαίως είχε και πολιτικά και οικονομικά θεμέλια), δείχνει να κλίνει την πλάστιγγα προς όφελος της Αττικής διαλέκτου, κι αυτό είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα του πως η γλώσσα αντανakλά τον πολιτισμό. Η ακτινοβολία της Αθήνας, των φιλοσόφων, των ρητόρων της, των καλλιτεχνικών της επιτευγμάτων, της παιδείας της, αρχίζει σταδιακά και επηρεάζει και διαμορφώνει τον πολιτισμό των άλλων ελληνικών πόλεων, στην Ελλάδα και στις αποικίες. Η Αττική διάλεκτος γίνεται η γλώσσα του εμπορίου και της διανοήσης και οδηγεί στην ιστορική απόφαση του Φιλίππου του Β να την υιοθετήσει πρώτα ως γλώσσα της μακεδονικής αυλής (σε αντικατάσταση της ιωνικής και δωρικής) και ύστερα ως κοινή γλώσσα, γεγονός που επέτρεψε να γίνει το βασικό όχημα διάδοσης του ελληνικού πολιτισμού στις αλεξανδρινές κατακτήσεις μετέπειτα.

3. Ελληνικός αποικισμός.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η γεωγραφική κατατομή της χώρας, ιδιαίτερα ορεινή και δύσβατη, καθώς και η αδυναμία μεγάλης παραγωγής τροφίμων σε κάθε περιοχή, μας οδηγεί σε μια ιδιαιτερότητα, τον ελληνικό αποικισμό, στην απέναντι ασιατική όχθη του Αιγαίου, στη Μεσόγειο, στη Μαύρη Θάλασσα, έναν αποικισμό δηλαδή μέσω των θαλασσίων οδών. Ελληνικές πόλεις ιδρύονται σχεδόν σε όλες τις ακτές των δύο κλειστών θαλασσών, της Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας. Οι πόλεις αυτές είναι φορείς του ελληνικού πολιτισμού, με μεγάλες και ιστορικές συνέπειες για τους λαούς με τους οποίους έρχονται σε επαφή, ως εμπορικά κέντρα.

Χαρακτηριστικό είναι ότι το ελληνικό αλφάβητο της Χαλκίδας μεταφέρθηκε στη Μεγάλη Ελλάδα, δηλαδή στην αποικία των Χαλκιδέων τη Νεάπολη της Ιταλίας και από κει εξελίχθηκε στο λατινικό αλφάβητο και διαδόθηκε σε όλη την ιταλική χερσόνησο, στη Ρώμη και μεταγενέστερα στην Ευρώπη και την Αμερική. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι μεταφέρθηκε και η γλώσσα, παρά το γεγονός ότι πολλοί όροι των τότε επιστημών και πολιτιστικών κατακτήσεων της Ελλάδας μεταφέρθηκαν στα λατινικά και σε όλα τα λατινογενή αλφάβητα και υπάρχουν και μέχρι σήμερα. Οι γλωσσικές επιρροές ασφαλώς όμως σημαίνουν και πολιτισμικές επιρροές και αυτό είναι ένα άλλο

παράδειγμα της γλώσσας, η οποία παρότι δεν μεταφέρεται, λειτουργεί όμως ως όχημα εξοικείωσης με τον ξένο πολιτισμό.

Παρόμοιο είναι και το παράδειγμα, πολύ αργότερα, τον 9ο αιώνα μχ της μεταφοράς του αλφαβήτου και του ελληνικού πολιτισμού στα σλαβικά έθνη, στο οποίο θα επανέλθουμε.

4. Μέγας Αλέξανδρος.

Οι Αλεξανδρινές κατακτήσεις μιας αχανούς αυτοκρατορίας φέρνουν σε επαφή δεκάδες λαούς αστραπιαία με την ελληνική γλώσσα, τα ήθη, τον πολιτισμό, τον ελληνικό τρόπο ζωής. Με τον πρόωρο θάνατο του Αλεξάνδρου, δημιουργούνται στην ουσία θύλακες ελληνικής διοίκησης στην ηγεσία των ελληνιστικών βασιλείων σε όλη την Ασία και την Αίγυπτο, οι οποίοι, παρότι επηρεάζονται και αυτοί από τους τοπικούς πολιτισμούς, που δεν είναι ευκαταφρόνητοι, εν τούτοις διατηρούν την ελληνικότητά τους σε μεγάλο βαθμό επί αιώνες. Παρατηρούμε λοιπόν σταδιακά τη μεταφορά της ελληνικής γλώσσας στην ανατολή. Η "κοινή" (δηλαδή η αττική διάλεκτος) μετατρέπεται σε κοινή γλώσσα συνεννόησης των λαών της περιοχής (lingua franca). Γλώσσα των βασιλέων και της αυλής τους, γλώσσα της διοίκησης, γλώσσα του εμπορίου και του πολιτισμού. Μέσω της γλώσσας διαδίδεται η αρχαία ελληνική γραμματεία, οι τέχνες και οι επιστήμες και με την πολιτική υποστήριξη των Βασιλέων ασκούν μεγάλη επιρροή στους παλαιούς και σημαντικούς πολιτισμούς της περιοχής που κατέκτησε ο Αλέξανδρος. Από τα πολιτιστικά δημιουργήματα της ελληνιστικής περιόδου δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η γλώσσα γίνεται σαφώς όχημα για τη μετάδοση του πολιτισμού.

5. Οι αλλαγές της γλώσσας από τους Αλεξανδρινούς.

Όταν όμως μια γλώσσα γίνεται lingua franca σε τόσους λαούς και σε τέτοια έκταση, είναι φυσικό να αρχίσει η φθορά και ο εκφυλισμός της. Ένα αντίστοιχο φαινόμενο παρατηρούμε σήμερα στην αγγλική γλώσσα που είναι η "κοινή" σε όλο τον πλανήτη. Οι Αλεξανδρινοί φιλόλογοι ξεκίνησαν λοιπόν μια σοβαρή και καθοριστική απλούστευση της κοινής γλώσσας, δηλαδή της αττικής διαλέκτου, δημιουργώντας για παράδειγμα τα μικρά γράμματα, καταργώντας το δυικό αριθμό, κλπ. Οι περισσότεροι ιστορικοί θεωρούν ότι η εξέλιξη αυτή ενίσχυσε τη δυνατότητα της ελληνικής γλώσσας να διαδοθεί περαιτέρω και να ενισχύσει τη λειτουργία της ως φορέας του ελληνικού πολιτισμού, παρ' όλες τις προσμίξεις που είχε υποστεί τοπικά σε κάθε κοινωνία, πόλη, ή περιοχή και τις αντίστοιχες αλλοιώσεις.

Αντίθετα όμως, στις περιοχές που δεν περιελήφθησαν στις Αλεξανδρινές κατακτήσεις, π.χ. την Ιταλία, η ελληνική γλώσσα

λειτούργησε σαν φορέας πολιτισμού, αλλά δεν έγινε ποτέ κοινή, δεν μετέδωσε στους λαούς που γειτόνευαν με ελληνικές πόλεις τον ελληνικό πολιτισμό, στο βαθμό που συνέβη στην ανατολή. Και μάλιστα, παρότι στη δύση, οι εκεί πολιτισμοί δεν είχαν την παράδοση και την ανάπτυξη που είχαν οι ανατολικοί. Συνάγεται επομένως ότι η συνδρομή της πολιτικής και οικονομικής συγκυρίας είναι αναγκαία για να λειτουργήσει η γλώσσα ως φορέας μετάδοσης του πολιτισμού.

6. Ρωμαϊκή κατάκτηση.

Με τη ρωμαϊκή κατάκτηση της Ελλάδας, της εγγύς Ανατολής, της Μέσης Ανατολής και τέλος της Αιγύπτου, κυρίως όμως των ιστορικών πόλεων της Ελλάδας (Αθήνα, Κόρινθος, Θήβα, Σπάρτη) παρατηρούμε ότι ο ελληνικός πολιτισμός, αντί να αφομοιωθεί από τους κατακτητές, τους εντυπωσιάζει κατά τέτοιο τρόπο, ώστε εκείνοι υιοθετούν μεγάλο μέρος του, αλλάζοντας ακόμα και βασικές παραμέτρους της θρησκείας, των εθίμων τους και εν γένει του τρόπου ζωής τους. Τα ρωμαϊκά έπη (Αινειάδα) βασίζονται στον Όμηρο, η ποίηση τους στους Έλληνες τραγικούς και λυρικούς ποιητές. Είναι εντυπωσιακό ότι ο ελληνικός πολιτισμός, ισχυρότερος και πιο πλούσιος από το ρωμαϊκό, επικρατεί, όχι όμως και η ελληνική γλώσσα. Και τούτο είναι μια παρατήρηση που ενδιαφέρει ιδιαίτερα, διότι επαναλαμβάνεται συχνά στην ιστορία. Τα λατινικά, εξακολουθούν και είναι η επίσημη γλώσσα στη Ρώμη, στη διοίκηση και στις δραστηριότητες όχι μόνο του εμπορίου και της καθημερινότητας, αλλά και της πολιτιστικής δημιουργίας, που είναι και το κρίσιμο θέμα. Η ιθύνουσα όμως τάξη της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, οι παλαιές ρωμαϊκές οικογένειες των Ιουλίων, των Κλαυδίων, των Κορνηλίων, η οικονομική ηγεσία, η διοικητική ηγεσία, θεωρούν επιβεβλημένο να μιλούν ως δεύτερη γλώσσα τα ελληνικά, χωρίς να υποκαθίστανται τα λατινικά ως η βασική γλώσσα.

7. Ίδρυση Ανατολικής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Με την εξάπλωσή της, η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, επεκτείνει και την εμβέλεια της ελληνικής γλώσσας, κυρίως στη Δύση και στη βόρεια Ευρώπη, διότι στην Ανατολή είχε ήδη επεκταθεί, λόγω ακριβώς των πολιτιστικών της επιτευγμάτων. Ο ελληνικός πολιτισμός φθάνει στη Βρετανία, στη Γερμανία και στην σημερινή Ρουμανία. Τα μοναστήρια της Ιρλανδίας διαθέτουν και σήμερα ακόμη μερικές από τα σπανιότερες μεταφράσεις της αρχαίας ελληνικής γραμματείας. Εξοικείωση με τη γλώσσα υπάρχει αλλά είναι παροδική και επιφανειακή. Στην Ανατολική όμως ρωμαϊκή αυτοκρατορία, η διοίκηση της Ρώμης και οι Ανθύπατοι που κυβερνούν κάθε επαρχία, δεν επιβάλουν τη λατινική γλώσσα, παρότι τη χρησιμοποιούν στην καθημερινή εργασία τους. Η γλώσσα

επικοινωνίας παραμένει η ελληνική "κοινή". Αυτό επιτρέπει άλλωστε και την ταχύτατη διάδοση του Χριστιανισμού, μέσω πάντοτε της ελληνικής γλώσσας. Τρία από τα τέσσερα Ευαγγέλια έχουν γραφτεί στα ελληνικά, όπως και οι επιστολές του Αποστόλου Παύλου.

Το ίδιο συμβαίνει όταν η Αυτοκρατορία χωρίζεται σε δύο ή και τέσσερα τμήματα τον τρίτο μ.χ. αιώνα, αλλά ακόμα και όταν ιδρύεται η Κωνσταντινούπολη και ορίζεται ως η πρωτεύουσα του ανατολικού τμήματος. Η ελληνική γραμματεία, ο ελληνικός πολιτισμός, κυριαρχούν, ιδίως στην ανατολή, ενώ από τη Ρώμη προστίθενται στο παγκόσμιο πολιτιστικό οικοδόμημα της εποχής τα κυριότερα δημιουργήματα του ρωμαϊκού πολιτισμού, δηλαδή το ρωμαϊκό δίκαιο, τα μηχανικά επιτεύγματα (δρόμοι, γέφυρες, υδραγωγεία) και η έννοια του κράτους.

8. Περιορισμός του Βυζαντίου εδαφικά.

Το φαινόμενο επιτείνεται με την παρακμή της Δυτικής Αυτοκρατορίας και την άνθιση της Ανατολικής. Γλώσσα της διοίκησης και των νόμων παραμένει για 400 περίπου χρόνια μετά την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης η λατινική, αλλά και πάλι η άρχουσα τάξη σε όλους τους τομείς μιλά ελληνικά. Η αυτοκρατορία αρχίζει και ταυτίζεται όλο και περισσότερο με τον ελληνικό πολιτισμό και τα ιστορικά κείμενα είναι γραμμένα στην αττική διάλεκτο όπως τη διαμόρφωσαν οι αλεξανδρινοί, ακόμα και μέχρι την πτώση της Κωνσταντινούπολης. Το νέο στοιχείο στον πολιτισμό είναι η χριστιανική θρησκεία, η οποία συμφιλιώνεται με τον ελληνικό πολιτισμό μέσω των πατέρων της εκκλησίας, άριστων δασκάλων της ελληνικής παιδείας. Ο δυισμός της γλώσσας σιγά-σιγά περιορίζεται και η έκδοση για πρώτη φορά το 726 κωδικοποιημένου νομικού κειμένου, της "Εκλογής", από τον Λέοντα τον Γ' τον Ισαυρο στην ελληνική, σηματοδοτεί τον οριστικό και πλήρη εξελληνισμό της αυτοκρατορίας.

Από τον Ιουστινιανό μέχρι τους Μακεδόνες ξεκινά και η διάδοση του ελληνικού πολιτισμού μέσω και της ελληνικής γλώσσας στους Άραβες. Ο Αραβικός πολιτισμός ανθίζει στα εδάφη της πρώην αυτοκρατορίας του Αλεξάνδρου. Αξιόλογοι Άραβες φιλόλογοι μεταφράζουν την αρχαία ελληνική γραμματεία η οποία έτσι διαδίδεται στην αχανή αραβική αυτοκρατορία, από το Μαρόκο και την Ισπανία μέχρι τις παρυφές της Ινδίας και, όπως θα δούμε, διασώζεται. Οι συριακές και αρμενικές μεταφράσεις του Αριστοτέλη (6-8ος αιώνας) παραμένουν και σήμερα βασικές πηγές γνώσης του έργου του. Αρχικά η μετάφραση αντιμετωπίζεται με καχυποψία, λόγω του θρησκευτικού φανατισμού, μετά όμως τον 8ο αιώνα, οπότε ιδρύεται το χαλιφάτο της

Βαγδάτης από τους Αμασίδες, ο Αλ Μανσούρ αλλάζει εντελώς την επίσημη πολιτική του κράτους και ευνοεί την μετάφραση όλης της ελληνικής γραμματείας. Ο φιλόσοφος και ελληνοστής Αλ Κιντί είναι ο συμφιλιωτής του Ισλάμ με την ελληνική φιλοσοφία και τον ελληνικό πολιτισμό, ενώ ο Αβερρόης και ο Αβικέννας ήταν οι κυριότεροι εκφραστές της τάσης αυτής. Και στο σημείο αυτό πάντως βλέπουμε ότι καθοριστικός παράγοντας για να αποτελέσει η γλώσσα όχημα για τη διάδοση του πολιτισμού, είναι η πολιτική βούληση και η απόφαση των ασκούντων την εξουσία.

9. Εκχριστιανισμός των Σλάβων. Παράλληλη διάδοση ελληνορωμαϊκού πολιτισμού

Τον 9ο αιώνα μ.χ. με την εξάπλωση του χριστιανισμού στα σλαβικά έθνη, από τους Έλληνες μοναχούς Κύριλλο και Μεθόδιο, δημιουργείται το κυριλλικό αλφάβητο, που αποτελεί μια παραλλαγή του ελληνικού. Το αλφάβητο αυτό χρησιμοποιείται κατά βάση και σήμερα στις σλαβικές γλώσσες. Στην περίπτωση αυτή και ιδίως για τον εκχριστιανισμό των Κίεβαν Ρούς, καταλυτικό ρόλο έπαιξε η πολιτική απόφαση του ηγεμόνα Βλαδίμηρου του Μεγάλου καθώς και του αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης Βασιλείου του Β'. Η μετάδοση πάντως της θρησκείας και του αλφαβήτου δεν ήταν οι μόνες πολιτιστικές πτυχές που μεταλαμπαδεύτηκαν από την Κωνσταντινούπολη στο Κίεβο. Γράμματα, γραμματική και συντακτική δομή της γλώσσας, τέχνες και τεχνικές, μαθηματικά και επιστήμες, μεγάλο μέρος των πολιτιστικών επιτευγμάτων Ελλήνων και Ρωμαίων, ακολούθησε την πριγκίπισσα Άννα στο ταξίδι της στο Κίεβο. Και στην περίπτωση αυτή διαπιστώνουμε ότι ενώ έχουμε σοβαρή και καθοριστική πολιτιστική επίδραση, δεν έχουμε τόσο γλωσσική, η γλώσσα όμως παραμένει προαπαιτούμενο για την εξοικείωση με τον ξένο πολιτισμό. Παρατηρούμε επίσης ότι και πάλι η πολιτική διάσταση είναι σημαντική.

10. Κατάκτηση από σταυροφόρους. Αναγέννηση.

Η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους το 1204, πέραν των πολλών επιπτώσεων που είχε για το Βυζάντιο, τη Δύση, την Ελλάδα και την πορεία της ιστορίας, επέτρεψε στη Δύση να έλθει και πάλι σε επαφή με την ελληνική γλώσσα και κατά συνέπεια με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι ο Γουλιέλμος του Moerbeke, μεταφέρει από την Κωνσταντινούπολη στη Λουβαίν του Βελγίου χειρόγραφα αρχαίας ελληνικής γραμματείας που δεν υπήρχαν στη Δύση και τα μεταφράζει, ιδίως τον Αριστοτέλη, με

αποτέλεσμα να αρχίσει η προεργασία της Αναγέννησης που θα επιταθεί με την άλωση της Πόλης δύο αιώνες μετά.

Η μεταφορά ή μάλλον η επάνοδος του ελληνικού πολιτισμού στη Δυτική Ευρώπη, αρχικά μέσω των αράβων και των σταυροφόρων και ύστερα μέσω των ελλήνων διανοούμενων που διέφυγαν την οθωμανική κατάκτηση, δημιουργεί και πάλι μια πολιτιστική αναγέννηση στη Δύση, στοιχείο της οποίας είναι ότι η ελληνική γλώσσα γίνεται ξανά απαραίτητο χαρακτηριστικό των διανοούμενων, καθηγητών στα νεότευκτα πανεπιστήμια, εκκλησιαστικών ηγετών, Βασιλέων και αριστοκρατών. Και πάλι παρατηρούμε το φαινόμενο η γλώσσα να είναι αλληλένδετη με τον πολιτισμό, τη φορά αυτή όμως είναι η διάδοση του πολιτισμού που επιφέρει ως απαραίτητο συστατικό της τη γλώσσα, ενώ παράλληλα η διάδοση της γλώσσας εξακολουθεί να είναι απαραίτητο όχημα για την εξοικείωση και τη μελέτη του πολιτισμού.

11. Οθωμανική κατάκτηση.

Εντυπωσιακή είναι και η επιβίωση της ελληνικής γλώσσας στην Ελλάδα μετά την οθωμανική κατάκτηση. Οι Έλληνες βρέθηκαν ξανά σε μια πολυεθνική και πολύγλωσση αυτοκρατορία, αντιμετωπίζονται όμως πολύ πιο εχθρικά απ' ότι από τους Ρωμαίους για παράδειγμα. Όπως είναι γνωστό, τους δύο πρώτους αιώνες η γλώσσα διδάσκεται με δυσκολία. Σταδιακά το 17ο αιώνα τα εκκλησιαστικά ιδίως σχολεία αναλαμβάνουν το βασικό εκπαιδευτικό έργο και το 18ο αιώνα ιδρύονται πλέον σχολεία από τους δασκάλους του γένους σε όλη την Ελλάδα. Βούληση για εξοικείωση με τον ελληνικό πολιτισμό δεν υπήρξε. Η ελληνική γλώσσα δεν στάθηκε ικανή να μεταδώσει στους Τούρκους τα ελληνικά πολιτιστικά επιτεύγματα ή να προκαλέσει κάποια σημαντική δημιουργία στις τέχνες ή τα γράμματα. Όμως επιβίωσε, αφενός στην επίσημη λόγια μορφή της (αυτό συνέβη τόσο στο εξωτερικό, όσο και στην Ελλάδα, στις εκκλησίες, όπου η λειτουργία είναι στην ελληνική γλώσσα των Ευαγγελίων, δηλαδή την κοινή) και αφετέρου στην καθομιλουμένη δημοτική γλώσσα, με τοπικούς ιδιοματισμούς, όπως ομιλείτο στην ελληνική ύπαιθρο. Η μεγαλοαστική τάξη των εμπόρων προσπαθούσε να συμφιλιώσει τα δύο, χρειάστηκαν όμως οι δάσκαλοι του γένους και ιδίως ο Αδαμάντιος Κοραής για να δώσουν μια κατεύθυνση, επινοώντας την λεγόμενη "καθαρεύουσα". Κατά την άποψη του Κοραή ο τρόπος για να επιστρέψει η ελληνική γλώσσα και ιδίως ο πολιτισμός στην καταγωγή του, απαλλασσόμενος από

οθωμανικές ή άλλες επιρροές, ήταν να επανασυνδεθεί με το εξωτερικό, με τη δυτική Ευρώπη, στα Πανεπιστήμια και στις αυλές της οποίας επέζησε ο ελληνικός πολιτισμός και διδασκόταν ακόμα η αττική διάλεκτος. Ο Κοραΐς επεδίωξε να κάνει τη γλώσσα όχημα του πολιτισμού για να επανασυνδεθεί η πνευματικά ισοπεδωμένη Ελλάδα με τον παλιό της πνευματικό και πολιτιστικό εαυτό.

12. Επικράτηση δημοτικής. Διδασκαλία νέας ελληνικής.

Με την ελληνική ανεξαρτησία, το γλωσσικό ζήτημα γίνεται ένα μόνιμο πρόβλημα του ελληνικού κράτους και της ελληνικής κοινωνίας που κρατά περίπου έναν αιώνα και μισό. Η πολιτική ηγεσία αρχικά στήριξε την καθαρεύουσα, και την επάνοδο σε έναν εξιδανικευμένο αρχαίο πολιτισμό. Πολύ αργότερα στήριξε τη δημοτική, ενώ η πνευματική ηγεσία ήταν διχασμένη και η γενιά του 30 έδωσε τελικά τη λύση με μια καθομιλουμένη γλώσσα, πιο κοντά βεβαίως στη δημοτική, παρά στην ξεχασμένη "κοινή". Εν μέρει ο σκοπός του Κοραΐ επετεύχθη παρότι δεν επανήλθε ποτέ η αρχαία γλώσσα. Όμως σημειώθηκε σημαντική της κάθαρση από ξένα δάνεια, και – το σημαντικότερο – ο πολιτισμός στην Ελλάδα ξανασυνδέθηκε με την ιστορία του. Οι δύο ποιητές που βραβεύτηκαν με Νόμπελ λογοτεχνίας αποτελούν την απόδειξη. Έλληνες στο ύφος και τις ιδέες, μετέχουν αναμφίβολα στο δυτικοευρωπαϊκό πολιτιστικό γίγνεσθαι.

Συμπέρασμα

Η θαυμαστή ικανότητα της ελληνικής γλώσσας για επιβίωση και η συνέχειά της οφείλονται στις ειδικές συνθήκες τόσο της ιστορίας όσο και της γεωγραφίας και ιδίως της οικονομικής γεωγραφίας του τόπου όπου η ελληνική γλώσσα δημιουργήθηκε. Η ελληνική γλώσσα δεν προσέφερε μόνο λέξεις σε άλλες γλώσσες, ή γράμματα. Προσέφερε έννοιες που εκφράζονται με τις λέξεις αυτές, και που δεν υπήρχαν πριν επινοηθούν στην Ελλάδα, όπως ή έννοια του πολίτη, της συμμετοχής στα κοινά, του θεάτρου, του αθλητισμού, της δημοκρατίας, της απευθείας επαφής με το Θεό, έννοιες που άλλες γλώσσες δεν έχουν καν λέξεις για να τις αποδώσουν. Η μετάδοση των εννοιών αυτών και η συνέχειά της ελληνικής γλώσσας, επέτρεψαν στον ελληνικό πολιτισμό να έχει πραγματικά καθοριστική συμβολή στο παγκόσμιο πολιτιστικό οικοδόμημα, διαμορφώνοντας ουσιαστικά το πολιτιστικό, πολιτικό και οικονομικό σύστημα στο οποίο ζει σήμερα η μεγάλη πλειοψηφία στον κόσμο μας.

Κίεβο 17 Οκτωβρίου 2013

Василис Пападопулос,
Чрезвычайный и Полномочный Посол Греческой Республики в
Украине

ЯЗЫК КАК СРЕДСТВО ТРАНСЛЯЦИИ КУЛЬТУРЫ (НА ПРИМЕРЕ ГРЕЧЕСКОГО ЯЗЫКА)

В статье даётся обзор истории развития греческого языка и исследуются особенности влияния, которое он в различные периоды оказывал на культуру других народов. Автор отстаивает мысль о том, что при определённых исторических обстоятельствах именно язык становится основным средством распространения соответствующей культуры. При других же обстоятельствах восхищение культурой того или иного народа автоматически поднимает престиж соответствующего языка.

Ключевые слова: греческий язык, престиж языка, трансляция культуры.

Vassilis Papadopoulos,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Hellenic Republic
to Ukraine

LANGUAGE AS A VEHICLE OF CULTURAL TRANSMISSION (THE EXAMPLE OF THE GREEK LANGUAGE)

The article deals with the historical development of the Greek language and the peculiarities of the influence this language had on the culture of other nations in different periods of its history. The author suggests that under certain circumstances it is the language that spreads the culture of its speakers among other nations. However, under different circumstances the admiration for a certain culture raises the prestige of the respective language.

Keywords: Greek language, prestige of the respective language.

УДК 808.3-083-55

Клименко Н.Ф., проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КАТЕГОРІЯ ЧАСУ У ВИМІРАХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті йдеться про способи вираження темпоральних ознак фразеологізмами, які впорядковують часову вісь як зміну